

בר נפחא - על פגישתם של ריש לקיש ורבי יוחנן ומדוע קרא לו ריש לקיש בשם זה

כתובות כה

מסופר באדם שבא לפני ריש לקיש
וביקש להעלותו לכהונה
לקבוע שהוא כהן.

ההוא דאתא לקמיה דריש לקיש
אמר ליה:

מוחזקני בזה שהוא כהן
א"ל:

מה ראית?

[א"ל]:

שקרא ראשון בבית הכנסת
א"ל:

ראיתיו שחילק על הגרנות?
אמר לו ר' אלעזר:

ואם אין שם גורן, בטלה כהונה?

ההוא שבא לפני ריש לקיש

אמר לו ר' אלעזר לאחר המעשה:

מוחזקני בזה שהוא כהן

אמר לו ריש לקיש:

מה ראית לקבוע כך?

אמר לו רבי אלעזר:

שיש עדות שקרא ראשון בבית הכנסת

אמר לו ריש לקיש:

ראיתיו שחילק על הגרנות?

אמר לו ר' אלעזר:

ואם אין שם גורן, בטלה כהונה?

זימנין הוו יתבי קמיה דר' יוחנן

אתא כי הא מעשה לקמיה

א"ל ריש לקיש:

ראיתיו שחילק על הגורן

א"ל ר' יוחנן:

ואם אין שם גורן בטלה כהונה?

פעם אחת היו יושבים לפני ר' יוחנן

בא מעשה דומה לפנייהם:
אמר ריש לקיש:
רוצה אני להעלותו לכהונה
והסיבה היא שראיתיו שחילק על הגורן
א"ל ר' יוחנן:
ואם אין שם גורן בטלה כהונה?
כלומר שכל עניין הכהונה תלוי בהתנהגות בגורן?

הדר חזייה לר"א בישות
אמר:
שמעת מילי דבר נפחא ולא אמרת לן משמיה?

הבין ריש לקיש שרבי אלעזר אמר מה שאמר בשעתו משמו של ר' יוחנן
החזיר לו מבט כועס
אמר:
שמעת הלכה מ'בר נפחא' ולא אמרת לי שזה משמו?
שאל היית אומר זאת משם ר' יוחנן הייתי מקבל ממך.

עד כאן הסיפור בגמרא.

מעיר הרב שטיינזלץ זצ"ל בשולי הדף:
בר נפחא
בכמה מקומות בתלמוד מכונה ר' יוחנן בשם 'בר נפחא' או בעברית 'בן הנפח'
(בעיקר בירושלמי)
ואף שאין בידינו ידיעות בדבר משפחתו של ר' יוחנן (שנתייתם בגיל צעיר)
היו שאמרו
כי נקרא כך משום שזו היתה אומנותו של אביו
אולם היו שפירשו
(כמו בפירוש רש"י במסכת סנהדרין)
שכינוהו כך דווקא משום שהיה מפורסם ביופיו,
יש בזה כינוי לשון היפוך
(כעין לשון סגי נהור)
ויתכן שכינוי זה מרמז להיותו אומן בתורה
(וראה כעין זה במסכת עבודה זרה נ:)
עד כאן לשונו

וזכרתי שבר נפחא מופיע בחולין סב: כציפור שיש ספק לגביה:

חולין סב:
אמר רב אסי:
שמונה ספיקות הן:
חובא, חוגא, סוגא והרנוגא, תושלמי, ומרדא, כוחילנא, ובר נפחא.
מאי ספיקייהו?
עופות טהורים קורקבנן נקלף,
וטמאין אין קורקבנן נקלף,
והני קורקבנן נקלף בסכינא"

"פירוש:

אמר רב אסי:

שמונה עופות ספיקות הן:

חובא, חוגא, סוגא והרנוגא, תושלמי, ומרדא, כוחילנא, ובר נפחא.

ומסבירים:

מה ספיקם?

עופות טהורים העור הפנימי של הקורקבן נקלף,

וטמאין אין קורקבנן נקלף

ושמונה אלה

קורקבנן נקלף,

אבל לא ביד אלא בסכין.

באתר פורטל הדף היומי מופיע מאמר בנושא של ד"ר משה רענן וזה לשונו:

בר נפחא הוא השמיני והאחרון ברשימת שמונה הספקות של רבי אסי.

בעברית עוף זה היה צריך להיקרא "בן הנפח" ככינויו של רבי יוחנן (ירושלמי, ראש השנה ב ה).

החוקרים ל. לוויזון וחי. י. קאהוט זיהו את "בר נפחא" כמין אגמיה מצויה מבלי לנמק את בחירתם.

מ. דור זיהה גם הוא באופן זה

והסביר:

שהאגמיה היא עוף המים היחיד שכל גופו שחור (מלבד המצח והמקור הלבנים) ולכן ראוי להיקרא "בן הנפח".

האגמיה נפוצה מאד וחיה בלהקות גדולות במקווי מים.

על פי דברי הגמרא הספק נובע מכך שקורקבנה אמנם ניקלף אך לא ביד אלא רק עם סכין.

מ. דור מנמק את הספק לגבי כשרותה של האגמיה בכך

שאמנם במבט שטחי היא דומה לאווזאים הטהורים אך היא נבדלת מהם במבנה גופה הרחב, במקורה הצר

וברגליה שאצבעותיהן בעלות קרומי שחייה נפרדים.

י. אהרוני שזיהה את "שמונת הספקות" כמיני עופות מים וביצה

זיהה את "בר נפחא" כמין סופית מצויה שחורה כמעט לחלוטין

אלא שבניגוד לאגמיה יש לה אברות לבנות בשולי הכנפים ובזנב.

הסופית כמו גם האגמיה שייכות למשפחת הרליתיים שלדעת אהרוני בה נכללים "שמונת מיני הספקות".

הוא בדק את קורקבני מינים אלו ומצא שהם נקלפים רק על ידי סכין.

מינים אלו ניזונים בעיקר מזרעים ולכן קרקבנם בעל מעטפת פנימית עבה הדרושה לצורך טחינתם.

הסופית נפוצה מאד ליד גופי מים מתוקים ויציבה בארץ ובבבל ואין ספק שהייתה מוכרת לחז"ל ומשכה את

תשומת לבם.

אהרוני בחר לזהות את "בר נפחא" כסופית ולא כאגמיה השחורה לגמרי משום שסבר שהאחרונה היא ה"גירותא"

(ראו במאמר "חזיוה דדרסה ואכלה, והיינו גירותא").

עד כאן לשונו

ומשכה את תשומת לבי הערה בויקיפדיה אודות הסופית המצויה:

סופית מצויה

היא מין עוף מים החי באגמים ונחלים מתוקים.

הסופית ניזונה מצמחים, אצות, זרעים וחלזונות.

נחשבת למומחית בהסוואה ומסתתרת במהלך מרבית שעות היום בין קני סוף וסבך צומח שעל גדות נחלים.

כלומר הציפור הזאת "מומחית בהסוואה" ומסתתרת במרבית שעות היממה בסבך על גדות המים.

די אם ניזכר אודות פגישתם של רבי יוחנן וריש לקיש שנערכה בירדן בין קני הסוף על המים, כדי להביא אותי למסקנה שריש לקיש הוא האחראי לכינויו של ר' יוחנן 'בר נפחא' ואין זה בגלל אביו שהיה נפח אלא משום הציפור

הזאת.

לשם ביסוס הרעיון הזה אביא את המקור בגמרא לפגישתם:

הגמרא בבבא מציעא פד. מתחילה בתיאור יופיו של רבי יוחנן:

אמר רבי יוחנן:

אנא אישתיירי משפירי ירושלים

אמר רבי יוחנן על עצמו:

אני נשארתי מהיפים שבירושלים

מעידה הגמרא:

האי מאן דבעי מחזי שופריה דרבי יוחנן

נייתי כסא דכספא מבי סלקי

ונמלייה פרצידיא דרומנא סומקא

ונהדר ליה כלילא דוורדא סומקא לפומיה

ונותביה בין שמשא לטולא

ההוא זהרורי

מעין שופריה דר' יוחנן

מי שרוצה לראות את מידת יופיו של ר' יוחנן

יביא כוס כסף חדשה מבית הצורף

וימלא אותה גרעיני רימון אדום

וישים זר ורדים אדומים על פיו

ויעמיד אותה בין חמה לצל

אותו זוהר שמתקבל

הוא כעין יופיו של ר' יוחנן.

מקשה הגמרא:

איני?

והאמר מר:

שופריה דרב כהנא מעין שופריה דרבי אבהו

שופריה דר' אבהו מעין שופריה דיעקב אבינו

שופריה דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון

ואילו ר' יוחנן לא קא חשיב ליה

האמנם?

והרי אמר החכם:

יופיו של דרב כהנא כעין יופיו של רבי אבהו

יופיו של ר' אבהו כעין יופיו של יעקב אבינו

יופיו של יעקב אבינו כעין יופיו של האדם הראשון

ואילו ר' יוחנן לא נחשב ב"שרשרת היופי" הזאת

אז איך אתה אומר שיופיו היה כל כך מיוחד?

עונה הגמרא:

שאני ר' יוחנן דהדרת פנים לא הוויא ליה

שונה רבי יוחנן שלא היה לו זקן
וזה פגם ביופיו.
ולכן אינו מוזכר.

ממשיכה הגמרא לתאר מעשים הקשורים ליופיו של רבי יוחנן ולמים:

ר' יוחנן הוה אזיל ויתיב אשערי טבילה
אמר:

כי סלקן בנות ישראל מטבילת מצוה לפגעו בי
כי היכי דלהו להו בני שפירי כוותי גמירי אורייתא כוותי
אמרו ליה רבנן:
לא מסתפי מר מעינא בישא?
אמר להו:

אנא מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא ביה עינא בישא

ר' יוחנן היה הולך ויושב בשערי מקוה הנשים
אמר:

לכשיעלו בנות ישראל מטבילת מצוה יפגשו בי
וכך יהיו להם בנים יפים כמוני ולומדי תורה כמוני
אמרו לו חכמים:
לא מפחד כבודו מעין הרע?
אמר להם:

אני מזרע דיוסף באתי ולא שלטה בנו עין הרע

ומבררת הגמרא מה המקור לכך שבבני יוסף לא שולט עין הרע:
דכתיב:

'בן פורת יוסף בן פורת עלי עין' (בראשית מט, כב)
ואמר ר' אבהו:

אל תקרי עלי עין אלא עולי עין
:

ר' יוסי בר חנינא אמר מהכא:

'וידגו לרוב בקרב הארץ' (בראשית מח, טז)
מה דגים שבים מים מכסים אותם ואין העין שולטת בהן
אף זרעו של יוסף אין העין שולטת בהן

שכתוב:

'בן פורת יוסף בן פורת עלי עין' (בראשית מט, כב)
ואמר ר' אבהו:

אל תקרא 'עלי עין' אלא 'עולי עין'
שאין עין הרע שולטת בהם.

שאין הם יורדים בגללה של העין הרע אלא עולים.

והיות וזו אינה הוכחה ניצחת מביאה הגמרא הוכחה נוספת לחיזוק
ומביאה הגמרא מקור נוסף:

ר' יוסי בר חנינא אמר מהפסוק הזה:

'וידגו לרוב בקרב הארץ' (בראשית מח, טז)
מה דגים שבים מים מכסים אותם ואין העין שולטת בהן

אף זרעו של יוסף אין העין רע שולטת בהן

ומכאן עוברת הגמרא לסיפור נוסף
שהוא סיפור פגישתם של ריש לקיש ורבי יוחנן
שנערכת בנחל
בין קני הסוף שעה שרבי יוחנן רוחץ בירדן
וזה מחזק את הנחתי שמי שקרא לרבי יוחנן 'בר נפחא'
הוא על סמך שם הציפור (סופית מצויה) שמומחית בהסוואה
ושריש לקיש גילה אותו את רבי יוחנן ללא קושי.

מספרת הגמרא:
יומא חד הוה קא סחי ר' יוחנן בירדנא
חזייה ריש לקיש
ושוור לירדנא אבתריה
אמר ליה:
חילך לאורייתא
אמר ליה:
שופרך לנשי
א"ל:
אי הדרת בך יהיבנא לך אחותי דשפירא מינאי
קביל עליה
בעי למיהדר לאתויי מאניה ולא מצי הדר
אקרייה ואתנייה ושויה גברא רבא

יום אחד שחה רבי יוחנן בירדן
ראה אותו ריש לקיש שהיה שודד מזויין (רש"י)
וקפץ אחריו אחריו
שחשב שרבי יוחנן אשה
אמר לו רבי יוחנן:
כוחך לתורה
ולעניות דעתי מדובר בכח התאוה והשדידה שיש בריש לקיש
לקחת את מה שאינו שלו ולהפכו לשלו בכח הזרוע.

ובימינו למה הדבר דומה?
למי שיש לו חברת אבטחת מחשבים
ומגייס האקר מוכשר שפורץ מערכות הגנה.

אמר לו ריש לקיש שהרגיש מאוכזב שזה לא אשה:
יופיך לנשים
תפסיק לרמות אנשים כאילו אתה אשה

ומציע לו רבי יוחנן עיסקה:
תעשה תשובה
ואתן לך את אחותי לאשה שהיא יפה ממני
קיבל עליו ריש לקיש
רצה לחזור לגדת הנהר ולא יכול היה לחזור

מעיר רש"י:

ולא מצי -

לקפוץ כבראשונה דמשקבל עליו עול תורה תשש כוחו

כלומר עצם קבלת עול תורה כבר התישה את כוחו הראשוני
מזה נלמד שקפיצתו הראשונית לנהר היתה בכוונת עבירה.
קרא ושנה ונהיה גדול בתורה.

ומעניין שהגמרא לא אומרת שרבי יוחנן לימד אותו
אלא שלמד.

וזה חשוב

שאם היה רבי יוחנן רבו המובהק

לא היה יכול לחלוק עליו כפי שחלק עליו כל חייו

כפי שרואים בהמשך

שכשנפטר ריש לקיש הביאו חכמים לפניו את תלמידו המובהק ר' אלעזר

וזה לא היה יכול לחלוק עליו

כי היה רבו המובהק

וזו היתה אכזבתו של רבי יוחנן

שהבין את גודל האבידה של ריש לקיש

רק לאחר פטירת ריש לקיש

ומכך שחלק עליו ריש לקיש כל ימי חייהם המשותפים
עולה

שרבי יוחנן לא היה רבו המובהק של ריש לקיש

ולכן הגמרא מתנסחת ככה:

אקרייה ואתנייה ושויה גברא רבא

קרא ושנה ונהיה גדול בתורה (בלי קשר לרבי יוחנן).

ויום אחד הפער בין איך רבי יוחנן תופש את ריש לקיש (כשודד מוכשר)

לבין איך שריש לקיש תופש את עצמו (כבעל תשובה)

מתפוצץ בבית המדרש:

יומא חד הוו מפלגי בי מדרשא:

אהסיף והסכין והפגיון והרומח ומגל יד ומגל קציר - מאימתי מקבלין טומאה?

משעת גמר מלאכתן

ומאימתי גמר מלאכתן?

רבי יוחנן אמר:

משיצרפם בכבשן

ריש לקיש אמר:

משיצחצחן במים

א"ל:

לסטאה בלסטיותיה ידע

אמר ליה:

ומאי אהנת לי?

התם רבי קרו לי

הכא רבי קרו לי

אמר ליה:
אהנאי לך דאקרבינך תחת כנפי השכינה

יום אחד דנו בבית המדרש בשאלה:
הסייף והסכין והפגיון והרומח ומגל יד ומגל קציר - מאימתי מקבלין טומאה?
והסכימו:
משעת גמר מלאכתן

ונחלקו מהו זמן זה:
ומאימתי גמר מלאכתן?
רבי יוחנן אמר:
משיצרפם בכבשן
ריש לקיש אמר:
משיצחחן במים

אמר לו רבי יוחנן:
מה הפלא שאתה יודע, שהרי שודד יודע בכלי אומנותו
אמר לו ריש לקיש במרירות:
ומה הואלת לי אם גם עכשיו אתה רואה אותי כשודד?
שם רבי קרו לי
כאן רבי קרו לי
אמר לו רבי יוחנן
הואלתי לך שקרבתי אותך תחת כנפי השכינה

כתוצאה:
חלש דעתיה דרבי יוחנן
חלש ריש לקיש

כעס רבי יוחנן
וחלה ונפטר ריש לקיש

מכאן שרבי יוחנן ראה בריש לקיש תמיד שודד
שזה כוחו "לגנוב הלכות מרבי יוחנן".

ולעניין הכינוי בר נפחא
מכיון שנפגשו בסוף בגדות הנחל
אומר ריש לקיש:
גיליתי אותך למרות שנחבאת
ועל כן מתאים לך השם 'בר נפחא'
שהיא ציפור (סופית מצויה)
המתחבאת בין קני הסוף רוב הימים.

ולכן אני סבור שהכינוי בא ממנו.